

Lausunto Kemijoen, Iijoen ja Koutajoen sekä Tornionjoen vesienhoitosuunnitelman tavoitteista ja työohjelmasta

Suomen luonnonsuojeluliiton Lapin piiri ry kiittää mahdollisuudesta kommentoida alueellisia vesienhoidon keskeisiä kysymyksiä ja työohjelmia. Lausuntomme koskee Kemijoen, Iijoen ja Koutajoen sekä Tornionjoen vesistöjä, koska ne kuuluvat valuma-alueiltaan piirin toimialueelle.

Ensisijaisesti vaadimme, että Tornionjoen, Kemijoen, Iijoen ja Koutajoen vesistöjen puhtautta ryhdytään pikaisesti vaalimaan erityisellä vesistöjen suojele-ohjelmalla lisääntyneiden kaivosten ja kaivoshankkeiden sekä teollisuuspäästöjen vuoksi. Tällä hetkellä näiden arvokkaiden vesistöjen puhtauden vaaliminen ei toteudu käytännössä eivätkä valvontaviranomaiset valvo riittävästi kaivos- ja teollisuuspäästöjä. Valvonta- ja lupaviranomaisten on ryhdistäydyttävä asiassa ja vaadittava kaikkiin kaivos- ja teollisuuslaitoksiin kaikki haitalliset aineet puhdistavat jätevedenpuhdistamot sekä mahdollisimman suljettu vesikierto.

Kemijoen vesistön vesienhoidon keskeisiksi kysymyksiksi on valittu:

- 1) pohjavesien suojele,
- 2) valuma-alueelähtöinen vesien ja kuormituksen hallinta muuttuvassa ilmastossa,
- 3) vesielinympäristöjen kunnostaminen ja
- 4) vesienhoitosuunnitelmien vaikuttavuuden parantaminen.

Vesienhoidon neljännen kauden keskeisiksi teemoiksi on Oulujoen-Iijoen vesienhoitoalueella valittu:

- 1) valuma-alueelähtöinen vesien ja kuormituksen hallinta muuttuvassa ilmastossa,
- 2) vesielinympäristöjen paraneminen kunnostuksilla,
- 3) pohjavesien suojele ja
- 4) ohjauskeinojen kehittäminen vesienhoidon toimenpiteiden toteuttamiseksi ja niiden vaikuttavuuden parantamiseksi.

Kemijoen vesistön vesienhoidon keskeiseksi kysymykseksi valittu pohjavesien suojele Lapissa on mielenkiintoinen valinta, koska juuri ELY:t ovat pyrkineet vähentämään pohjavesien suojelealueita resurssihankkeiden alta rajaamalla ja yhdistelemällä ns. kolmannen luokan pohjavesialueita pois kartoista. Tarkoittaako tämä painopiste sitä, että nämä poistetut pohjavesialueet palautetaan takaisin suojeleluonnon piiriin? Ainakin sitä vaadimme yhtenä mittarina tämän painopisteen onnistumisesta. Toisessa painotuksessa vaadimme yhdeksi mittariksi kaikkien suo-ojien "kunnostusojitusten" ja metsäaurauksien lopettamista Lapissa ja Iijoen sekä Koutajoen vesistön valuma-alueella (Koillismaa). Tunnettua on, että suo-ojitukset ja metsäauraukset päästävät vesistöihin humuksen lisäksi ravinteita (fosforia ja typpeä) ja raskasmetalleja kuten elohopeaa, ja ne kertyvät kaloihin ja kalojen kautta ihmisiin muodostaen terveysriskin runsaasti kalaa syöville ihmisille. Humukset ja ravinteet pilaavat Lapin

veto- ja pitovoimatekijöitä, puhtaita ja kirkkaita vesiä. Vesielinympäristöjen kunnostuksiin liittyy olennaisena tehtävänä vaellusesteiden poistaminen virtavesistä. Vaellusesteiden aiheuttama ongelma on tunnistettu ja tunnustettu, mutta siihen tarttuminen nimenomaan vaikuttavasti on ollut toistaiseksi vähäistä. Suomi on myös saanut toimeentuloa useita huomautuksia EU:n komissiolta.

Vesipuidedirektiivin ympäristötavoitteiden toteuttaminen edellyttää kaikkiin voimalaitoksiin erityisesti kalateitä ja niihin ekologista virtaamaa. Tämä ei ole vielä toteutunut, eivätkä voimayhtiöt tai valtio edistä kalateiden rakentamista.

Asiakirjassa luetellut toimenpiteet eivät ole edistäneet vesieliöstön vapaata liikkumista patorakentein suljetuissa vesistöissä, kuten Kemi- ja Iijoen. Kemijoella ja Iijoen kalatalousviranomaisen hakemus kalatievelvoitteesta joen alaosan voimalaitoksiin on jätetty, mutta asia on jämähtänyt Pohjois-Suomen hallinto-oikeuteen. Hakemuksen tavoitetta kalatievelvoitteesta voimalaitoksiin ei ole myöskään tuettu muun muassa Iijoen vesistövisiotyössä, jossa mukana on ollut laaja joukko intressitahoja, useimmat niistä edustaen haitankärsijöitä. Voimayhtiöt ovat pystyneet estämään aidot uudistukset, koska "voimalaitosten ja muiden vesirakenteiden luvat ovat useimmiten pysyviä" eikä yhtiöiden etu ole edistää ekologisesti toimivia ratkaisuja, joiden arvioidaan aiheuttavan taloudellisia menetyksiä. Aikaa ja monen tahon resursseja käytetään näennäisratkaisuihin, kuten teknisiin kalateihin ja erilaisiin hissilaitteisiin, jotka räätälöidään lähinnä lohen siirtämiseksi ylävirran puolelle. Edellä kuvatut ratkaisut eivät vastaa vesipuidedirektiivin vaatimaa vesieliöiden vapaata liikkumista.

Voimakkaasti muutetut Kemijoen ja Iijoen alaosa on luokiteltu tyydyttävään tilaan. Katsomme, että kaikki padotut vesistöt latvavesiä myöten ovat vain tyydyttävässä tilassa niin pitkään kun niihin saadaan ekologinen jatkumo, ympäristövirtaamat sekä kaikkien vaelluskalojen ylös- ja alasvaellusta sekä kompensoivia kutu- ja poikastuotantoalueita edistävät luonnonmukaiset ohitusuomat ja ympäristövirtaamat kuivatettuihin vanhoihin jokiuomiin.

Vesistöjen hyvä tila edellyttää siten käytännössä vaellusesteiden poistamista. Vaikuttavien ratkaisujen saamiseksi on vaellusyhteyksiä varten tehtävä patorakenteet ohittavia uomia ja taattava niihin riittävä ympäristövirtaama. Vaellusyhteys ohitusuomia pitkin tarjoaa samalla korvaavan lisäntymisalueen ja toimii siten myös kompensoivana. Tulevassa vesienhoitosuunnitelmassa on oltava sitovia tekoja ja määräyksiä, jotta lopultakin saadaan aikaan ekologisesti toimivia tuloksia.

Kemijoella luonnonmukaiset ohitusuomat tulee rakentaa Kemijoen ja Iijoen alaosan patoihin mahdollisimman pian, ja uudet kalatalousvelvoitteet tulee määrätä uhkasakolla vesivoimayhtiöiden toteutettavaksi mahdollisimman pian muutoksenhausta huolimatta. Seuraavaksi ovat vuorossa samat toimenpiteet kaikissa muissakin Kemijoen voimalaitoksissa aina Kemijoen latvavesiä myöten. Kalatien tai ohitusuoman toimivuus tarkoituksenmukaisella tavalla pitää varmistaa riittävällä ympäristövirtaamalla. Samalla pitää selvittää ja suunnitella joen voimataloudessa käytettävät juoksutukset ja säännöstelykäytännöt niin, että niilläkin tuetaan ohitusuomia vaellusreitteinä ja myös kompensoivana lisäntymisalueena. Tarpeellinen säännöstelyyn liittyvä uudistus koko Kemi- ja Iijoen on lyhytaikaisa lieventäminen viikkosäännöstelyksi kesäajaksi, joka on kalanpoikasille tärkeintä aikaa.

Suurten jokikokonaisuuksienkin pienten jokien ja purojen kunnostamisen tarve on myös huomattu. Lisää resursseja on saatu muun muassa Helmi-ohjelmasta. Pienillä joilla ja puroilla on iso merkitys luonnon monimuotoisuuden turvaamisessa.

Mittava tuulivoimarakentaminen pirstoo entisestään elinympäristöjä.

Tuulivoima-alueet sijoitetaan asumattomaan maastoon, jonka maankäytössä on tähän asti painottunut metsätalous. Hankealueilla on yleensä vesitalouttaan säilyttäneitä soita, jokia ja puroja, joiden valuma-alueilla aiheutetaan avohakkuumaisilla maaston muokkauksilla, järeillä teiden kunnostuksilla ja uusien rakentamisella sekä kaapeleiden kaivuulla virtausten muutoksia, kuivatuksia ja vesistöjen ylityksiä, vanhojen levennyksiä ja uusien rakentamista. Aurinkoenergian tuotanto on niinkään kasvussa.

Aurinkoenergiateollisuusalueillakin voi olla vesistövaikutuksia, etenkin jos ne sijoittuvat entisille turpeennostoalueille. Vireillä olevien hankkeiden vaikutusten arviointimenettelyjen aineistojen perusteella on todettava, että vesistövaikutuksia ei ole varsinkaan aurinkovoimahankkeissa huomattu olevan olemassakaan. Tuuli- ja aurinkovoiman tuottajien osaamista vesistövaikutuksista ja velvoitteita haitallisten vaikutusten estämisestä pitää lisätä.

Asiakirjassa kysytään: Mitä erityisesti tulisi huomioida vihreän siirtymän hankkeiden tavoitteiden ja vesienhoidon tavoitteiden yhteensovittamiseksi?

Tuulivoimahankkeissa pyritään optimoimaan hankealueen tilankäyttö taloudellisuuden turvaamiseksi. Kasvillisuus- ja luontotyyppikartoitukset keskitetään yhä enemmän etukäteen valikoiduille luontoarvokohteille. Maaston pirstoutumisen haittojen vähentämiseksi tulee jättää isoja yhtenäisiä alueita vapaaksi maanmuokkauksista ja rakentamisista. Alueella saattaa olla esimerkiksi suo tai vesistö, joihin jätetään riittävä etäisyys muun muassa pienilmasto-olosuhteiden säilymiseksi. Voimaloiden määrää ja sijoittumista tulee arvioida paitsi ihmisen talouden, myös luonnon talouden näkökulmasta.

Hidasteeksi virtavesien tilan parantamisessa on nostettu esiin rantavyöhykkeen tilan puutteellinen huomio ottaminen. Asia koskee erityisesti metsätaloutta, jota käsitellään ensimmäisessä teemassa, jossa pääosin sisältönä on kuormituksen hallinta. Tutkimustiedon riittämättömyys puroluonnon tilasta ja metsätalouden vaikutuksista siihen on ainainen ongelma, mutta sitä on myös sen hidas vaikutus ongelmien korjaamisen käytäntöön. Puronvarsien käsittelyä ohjataan suosituksilla, joista on monenlaisia tulkintoja. Se voi tarkoittaa epämääräisiä tai väljiä ohjeita. Epäselvää on myös se, miten suositukset vastaavat metsälain kirjauksia. Metsälain 10 §:ssä (20.12.2013/1085) todetaan seuraavaa:

Metsiä tulee hoitaa ja käyttää siten, että turvataan yleiset edellytykset metsien biologisen monimuotoisuuden kannalta tärkeiden elinympäristöjen säilymiselle. Monimuotoisuuden kannalta erityisen tärkeät elinympäristöt ovat luonnontilaisia tai luonnontilaisen kaltaisia kohteita, jotka erottuvat ympäröivästä metsäluonnosta selvästi. Näiden kohteiden ominaispiirteitä ovat:

1) lähteiden, purojen ja pysyvän vedenjuoksu-uoman muodostavien norojen sekä enintään 0,5 hehtaarin suuruisten lampien välittömät lähiympäristöt, joiden ominaispiirteitä ovat veden läheisyydestä ja puu- ja pensaskerroksesta johtuvat erityiset kasvuolosuhteet ja pienilmasto. Metsälain asetus: 10 §:n 2 momentin 1 kohdassa tarkoitettuja pienvesien lähiympäristöjä voidaan pitää luonnontilaisen kaltaisina, vaikka ihmisen toiminnan vaikutuksesta pienveden veden laatu on huonontunut tai virtaussuhteet ovat muuttuneet.

Tulkintasuosituksukset vaikuttavat olevan lain kanssa ristiriitaisia. Toisaalta niissä todetaan, että valtapuuston ja lisävaltapuuston mittainen vyöhyke on riittävä rajaukseksi. Toisaalta suositellaan rajattavaksi elinympäristön mukaisesti ja ehkä

sillekin suojavaöhyke. Valtapuustopituutta käytetään, koska se on helppo mitta. Metsälain tulkintasuositukset on päivitetty vuonna 2022, mutta pienvesien rantametsien suosituksia viimeksi vuonna 2018. Vesistön varsien rantametsien suositukset on korjattava vastaamaan metsälain sisältöä. Tulkintojen kirjavuus vähenee kriteerin selkeällä määrittelyllä.

Metsätalouden kuormituksen vähentämisessä yksi tehokkaimmista keinoista on ennallistaa hukkojitusalat. Samalla tuetaan suoluonnon elpymistä. Tärkeää on myös, että vesiensuojelurakenteet ovat toimivia eli kuormitusta estäviä. Se ei ole taattua, kun ojitus tai kunnostusojitus ei ole luvanvaraista.

Edelleenhan vesienhoitoalueella metsätaloutta harjoitetaan Lapin piirin alueella laajasti, ja jatkuvasti vuosittain tulee ilmi tapauksia, joissa suo-ojitukset ja metsäauraukset pilaavat vesistöjä. Vastikään tätä on tapahtunut muun muassa suo-ojituksina Rovaniemen Viiksjärvellä, Kemijokeen laskevassa Lauttajoessa Posiolla ja Koutajoen vesistössä Ylä-Oulankajoella. Vaadimmekin ELY:n ympäristöpuolen valvojia puuttumaan vesistöjen pilaantumiseen, kun Metsäkeskuksesta ei näytä olevan metsähakkuiden valvojaksi. Lisäksi metsätaloutta tehdään turvemilla. Vastuuta vesistövaikutuksista ei ole kannettu eikä edelleenkaan kanneta riittävästi, kun tavoitteet asetetaan puuntuotannolle. Kunnostusojitusta ei tarvita jatkuvapeitteisessä metsänkasvatuksessa. Se soveltuu turvemille, sikäli kuin niillä metsätaloutta edelleen harjoitetaan. Puiden vedenhaidutus riittää pitämään pohjaveden pintaa sopivalla korkeudella. Kunnostusojitusten välttämistä edellyttävät myös tutkimustulokset, joiden mukaan kuormitus on tähän asti pahasti aliarvioitu.

Ennallistaminen hyödyttää sekä luonnon monimuotoisuuden että vesien suojelua. Valuma-alue suunnittelun edistämisen luulisi olevan mahdollista, koska sekä valtion että yksityismaiden talousmetsien hoitoa harjoittavat useat isot organisaatiot asiantuntijajoukkoineen. Muutoksia saattaa hidastaa niiden sisäänlämpiävyys ja vanhoihin käytäntöihin juuttuminen. Valuma-alue suunnittelun etenemiseksi pitää monipuolistaa osaajajoukkoa ja yhteistyötä. ELY:n Y-puolen vastuulle pitää palauttaa laajempien vedenlaatua parantavien vesistökokonaisuuden kunnostus- ja kehittämishankkeet. Lapissa tällaisia erityisvesistöjä voisivat olla Simo- ja Koutajoen vesistöalueiden vedenlaadun parantaminen.

Rannikkoalueen keltainen tyydyttävä tila on entisestään laajentunut. Monet Perämereen laskevat joet ovat tyydyttävässä, parhaimmillaan hyvässä tilassa. Valuma-alueelta tuleva kuormitus näkyy rannikkovesissä, mutta tilaan vaikuttavat myös merialueella syntyvä kuormitus, pohjan ruoppaaminen ja monenlainen rakentaminen, lähitulevaisuudessa muun muassa merituulivoiman pystyttäminen ja liikenne. Meneillään olevan vesienhoitokauden keskeinen kysymys oli, miten vesienhoitoalueen läntisen osan vesistöjen tilaa saataisiin kohennettua. Ennen kaikkea se, miten valuma-alueelta tulevat ravinteet saadaan kiinni ennen niiden päätymistä vesistöihin. Perämeren rannikkovesien kunnostamisen edistämiseksi on asiakirjan mukaan perustettu suunnitteluryhmä, ja varsinainen kunnostusverkosto on tarkoitus käynnistää lähitulevaisuudessa.

Verkoston tehtävistä ja rahoituksesta ei ole tietoa, mutta ainakin aikomus tarttua rannikkovesien kunnostamiseen on julkilausuttu. Vesienhoitoa on paljon tehty erilaisten yhteistyöverkostojen ja niille suunnattujen tukirahojen avulla. Työ vaatii kuitenkin selvästi lisää vaikuttavuutta vesiensuojeluun. Koordinaation tarve on tunnistettu satunnaisuuden ja pistemäisyyden vähentämiseksi. Organisoituminen

valuma-alueitasoisen lähestymistavan aikaansaamiseksi tehostaisi kohdentumista ja hankkeiden välistä yhteistyötä.

Tulevalla vesienhoitokaudella 2028-2033 on päästävä eroon joistakin molemmille maakunnille tyypillisistä ikuisuuskysymyksistä, jotta niitä ei tarvitse enää viidennellä kaudella nostaa keskeisiksi kysymyksiksi. Vaellusesteet on poistettava 2033 mennessä, ohitusuomissa on oltava vuoden ympäri ympäristövirtaama, niin ne ovat paitsi vaellusreittejä myös lisääntymisalueita, ja tuloksettomasti metsäojitetut suot on ennallistettava.

Pohjavesien suojelussa tulee ottaa käyttöön VPD:n määritelmä pohjavedestä eli suojella kaikki pohjavesi kaikkialla. 'Aiheuttaja maksaa' -periaate niin pinta- kuin pohjavesien osalta on oltava keskeinen päämäärä kunnostustoimien suunnittelussa ja pilaajien osalta myös velvoitteissa. Vesistöjen säännöstely pilaa pohjavesiä laajoilta alueilta. Tämä paine on jäänyt huomiotta.

Valuma-aluelähtöisessä tarkastelussa ei ole huomioitu vertailualueiden virheellistä valintaa. Vertailualueiden muuttuneisuus tulee arvioida ja vertailualueet on valittava häiriintymättömistä alueista. Häiriintyminen vaikuttaa veden laatuun, ja veden laadun määrittäminen veden laadulla ei ole vesiputedirektiivin mukaista toimintaa. ELY-keskus rikkoo direktiivin velvoitetta, ja toimintaa tulee muuttaa.

Toimenpiteistä puuttuvat lain muutostarpeet. Muutostarpeet tulee tunnistaa ja kirjata vesienhoitosuunnitelmaan. Suomen lainsäädäntö ei noudata vesiputedirektiiviä, ja se on suuri virhe. EU-lakia rikkova valtio on vaarassa joutua maksamaan yhteisösakkoja siitä, ettei implementoi direktiivejä kaikkeen lainsäädäntöön.

Olennessa osa suunnittelussa tällä ohjelmakaudella on ottaa luokittelu kokonaan uusiksi ja toimenpiteisiin mukaan myös tarvittavat lain muutokset vesien hyvä tila -tavoitteen saavuttamiseksi. Nyt vesiputedirektiivin vastainen toiminta ja pilaaminen saa jatkua, eikä ilman lain muutoksia tilatavoitteisiin päästä. Muutostarpeita on kaivoslaissa, metsälaissa, vesilaissa, luonnonsuojelulaissa, ympäristönsuojelulaissa ja metsätalouden rahoituslaissa.

Hajakuormitus on väärä termi metsätalouden haitalliselle kuormitukselle. Se on kohdennettavissa tilakohtaisesti näytteenotolla. ELY on jättänyt valitsematta uudet vertailualueet ja luokittelematta olevien vertailualueiden muuttuneisuuden. Työ on vaativaa, mutta SYKE on antanut työkaluja kuten valuma-alueiden kartta- ja ilmakuvatarkastelun. Sitä on tarpeen käyttää tukemaan näytteidenottoa. Aiheuttajan tulee maksaa myös metsätalouden aiheuttamien haittojen korjaukset. Purojen kunnostus kuuluu maanomistajalle. Metsätalouden harjoittamisen edellytyksenä tulee olla vesiensuojeluun ja ennallistamiseen sitoutuminen. Kaivinkoneita ja metsäkoneita ei saa päästää 500 metriä lähemmäksi vesiä.

Kuten Lapin vesienhoidon yhteistyöryhmä totesi kokouksessaan 2023, on muuttuneiden jokien vesimuodostelmat rajattava padoittain ja niille on laadittava vertailuolosuhteet. Luonnonvesien vertailualueet on valittava uudelleen häiriintymättömistä olosuhteista, ja jos häiriintyneitä olosuhteita käytetään, vertailussa on niiden tilaluokka arvioitava häiriintyneisyyden eikä vedenlaadun perusteella. Vedenlaatua ei voi arvioida vedenlaadun perusteella. Tämä on jäänyt ELY:ltä havaitsematta. ELY:n esitys ei noudata vesiputedirektiiviä, eikä sillä ole mahdollisuutta päästä vesien hyvään tilaan määräjassa. Kaikkia keinoja ei ole esitetty käytettäväksi.

Poikkeamisia ei voida myöntää, kun kaikki keinot eivät ole käytössä. Pidämme ehdottoman tärkeänä että ohjelmaan kirjataan että uudet hankkeet eivät saa heikentää vesimuodostumien hyvää ekologista tilaa, eikä uusilla hankkeilla saa estää vesimuodostuman hyvän tilan saavuttamista. Kemiällisen tilan osalta tulee kirjata työohjelmaan poikkeamisen hakeminen koskien kaukokulkeutuvia palonestoaineita. Kemiällinen tila tulee jakaa riittävän tarkasti osatekijöihin, jotta osatekijöiden muutokset saadaan kiinni valvonnassa ja lupaprosesseissa. Hydrologis-morfologinen tila on jätetty toistuvasti arvioimatta luonnonvesistä. Yhteys pohjaveteen, uoman muutokset ja pohjan muutokset ovat jääneet havaitsematta. ELY ei ole noudattanut direktiiviä luokitellessaan vesiä.

Pidämme surullisena sitä, ettei EU-lainsäädäntöä tunnisteta Lapissa, jonka herkäät luonnonvarat tarvitsevat suojelua. Pidämme kummallisena myös sitä, ettei Lapin yhteistyöryhmän kokouksista pidetä pöytäkirjaa. Kyseessä on lain määräämä toimielin, jolla on oikeuksia ja velvollisuuksia. ELY kaipaa kipeästi lisää osaamista ja resursseja hoitamaan vesienhoidon luokittelutehtävää. Direktiivi tuntuu olevan vieras ja suuryhtiöiden etu on ensisijainen kuten vuosikymmeniä vesirakentamisen ja metsätalouden osalta.

Suomen luonnonsuojeluliiton Lapin piiri ry

Saara Laivamaa

puheenjohtaja

Mika Flöjt

toiminnanjohtaja

Suomen Luonnonsuojeluliiton Lapin piiri ry

Rovakatu 23, huone 219, 96100 Rovaniemi

Yhteyshenkilöt:

Puheenjohtaja Saara Laivamaa +358 468 107 744

Toiminnanjohtaja Mika Flöjt +358 40 823 2443